

Strahopoštovanje pred životom kod Alberta Schweitzera

Andelko Domazet
Teološki fakultet, Split

Sažetak

Polazeći od pojma 'strahopoštovanje pred životom', u tekstu se nastoji iznijeti razmišljanje A. Schweitzera o etici i njezinom odnosu prema religiji i kulturi. Teološka pozadina etike strahopoštovanja pred životom jest Kristova zapovijed ljubavi proširena na univerzalno (na sva stvorenja). Središnji filozofski pojam za ispravno shvaćanje temeljne ideje strahopoštovanja pred životom jest volja. Dosadašnja se etika bavila samo odnosom čovjeka prema čovjeku, ali ona mora uključivati čovjekov odnos prema životinjama, odnosno svakom obliku života. Ipak načelo strahopoštovanja pred životom ne treba shvatiti kao izjednačavanje čovjeka sa svim živim bićima u vitalističkom smislu. Priroda ne poznaje strahopoštovanje pred životom. Etika strahopoštovanja pred životom pokušava uspostaviti jedinstvo između mistične dubine i etičnog djelovanja, odnosno praktične odgovornosti u svijetu. Strahopoštovanje pred životom kršćanska je kategorija, ali i uopće kategorija čovječnosti (humanosti).

Ključne riječi: strahopoštovanje, život, vjera, razum, volja, sućut, mistika, etika, odgovornost, priroda

UVOD

»Dokle god mogu pogledati unatrag, trpio sam zbog mnoge bijede koju sam vidio u svijetu. (...) Osobito sam trpio zbog toga što jadne životinje moraju pretrpjeti toliko mnogo boli i nevolje. (...)» Činilo mi se potpuno neshvatljivim — a to je već bilo prije nego sam išao u školu — što sam u svojoj večernjoj molitvi morao moliti samo za ljude. Stoga sam, kad bi moja majka sa mnom molila i poljubila me za laku noć, potajno molio još jednu dodatnu molitvu koju sam sastavio za sva živa bića. Ona je glasila: 'Dragi Bože, štiti i blagoslovi sve što diše (ima dah), čuvaj ga od svakog zla i daj mu miran san!'«¹

Ovaj odlomak, kojeg nalazimo u osobnim zapisima Alberta Schweitzera, svjedoči o iskrenoj potresenosti djeteta pred prizorima trpljenja stvorenja. Možda se još jedino djeca znaju zaustaviti i izraziti svoju bol riječima. Odrasli su odgojeni da takvu bol duboko u sebi prikriju ili je pak šutke nose, svjesni da život katkada zna biti 'jako okrutan i nepravedan'.

Albert Schweitzer (1875.–1965.), veliki liječnik, religiozni mislilac i nobelovac, prepoznao je u sebi ovaj poticaj na čovječnost i sućut i shvatio ga ozbiljno. »Sve više sam bio uvjeren kako mi ustvari svi tako mislimo, ali se samo ne usuđujemo to priznati ni

1 Aus meiner Kindheit und Jugendzeit, u: Albert Schweitzer Lesebuch, C. H. Beck, München 1995, 31–32.

potvrditi, jer se bojimo kako će nas drugi ismijati kao 'sentimentalne', i jer dopuštamo da nam otupe osjećaji. Ali ja sam zavjetovao da se neću dati otupjeti i da se neću bojati prigovora zbog sentimentalnosti«. ²

Kada bi ljudi osvijestili osjećaj sućuti, tuđa bi ih patnja češće pogađala i u njima bi polako rasla želja da, ako već ne mogu spriječiti, barem umanje tuđe trpljenje. Tada bi aktivno sudjelovanje u sudbini drugih stvorenja postalo temeljno životno načelo u svakodnevnom razmišljanju, osjećanju i djelovanju pojedinca.

Dugo je A. Schweitzer tražio ime za ovaj temeljni osjećaj sućuti i solidarnosti sa svim živim bićima. U srednjoj Africi, u rujnu 1915., dok se vozio čamcem, otkriva pojam koji će obilježiti cjelokupno njegovo životno razmišljanje i djelovanje: **strahopoštovanje pred životom**.

Riječ 'strahopoštovanje' (*Ehrfurcht*) odnosi se na sveukupan čovjekov stav pred životom, na njegov odnos prema Bogu, bližnjima i svemu stvorenome. Strahopoštovanje se utemeljuje u prvobitnom čovjekovom iskustvu u kojem on svu stvarnost spoznaje i doživljava kao tajnu. Strahopoštovanje je ravnoteža između obzirnosti i predanja, blizine i odstojanja.

To je stav pred drugim koji je različit od mene, za koga sam odgovoran i kojega sam pozvan poštovati u njegovoj razlici, u njegovoj slobodi. To je 'strah' da ne bismo povrijedili drugoga, zahvalnost i praktična briga za drugoga. »Samo tko ima strahopoštovanje pred duhovnom biti drugoga, može drugom istinski nešto značiti (u životu)«. ³ Ophoditi se sa strahopoštovanjem prema drugom znači ne htjeti silom prodirjeti u tajnu drugoga i dopustiti svakom njegov osobni prostor.

»Možda riječ 'strahopoštovanje pred životom' zvuči ponešto neživotno, ali je ono što se njome označuje nešto što čovjeka, nakon što je jednom ušlo u njegove misli, više ne napušta. Nezaustavljivom životnošću strahopoštovanje pred životom radi na savjesti u koju je ušlo i baca je u nemir odgovornosti koja nikada i nigdje ne prestaje«. ⁴

Učenje o strahopoštovanju pred životom plod je ustrajnog i dubokog razmišljanja o etici i njezinom odnosu prema religiji i kulturi. Ono ima svoju autobiografsku pozadinu kao i filozofsko–teološke pretpostavke koje će se ovim radom pokušati osvijetliti.

1. STRAHOPOŠTOVANJE PRED ŽIVOTOM: ISUSOVA ETIKA

Na Duhove godine 1896. kao 21–godišnji student Schweitzer je doživio rasvjetljenje da svoj život nakon tridesetih godina mora posvetiti »neposrednom služenju ljudima«. Dugo se već bavio Isusovim zagonetnim riječima: 'Tko hoće život svoj spasiti, izgubit će ga; a tko izgubi život svoj poradi mene i evanđelja, spasić će ga' (Mk 8, 35). ⁵

Devet godina kasnije shvatio je kako poziv na služenje treba ostvariti kao liječnik u Gabonu, u srednjoj Africi. Kao tridesetogodišnji doktor filozofije i doktor teologije napustio je znanstvenu karijeru.

² Isto, 34–35.

³ Isto, 54.

⁴ A. Schweitzer, *Kultur und Ethik*, C. H. Beck, München 1996, 333.

⁵ Usp. A. Schweitzer, *Aus meinem Leben und Denken*, Fischer, Frankfurt am Main 1997, 78–79.

Time se u njegovu životu stvara krug između vjere i djelovanja, teorije i prakse. Upravo je to ono što A. Schweitzera osobno, kao i njegovo razmišljanje, čini vjerodostojnim. »Kod njega pisana riječ uvijek izvlači snagu i uvjerenje iz jedinstva mišljenja i djelovanja. Svaka crta o sućuti, milosrđu, žrtvi, sreći i njezinoj cijeni u životu, o obvezi pomoći slabijima, nadasve stvorenjima, osnažena je u vatri vlastite potvrde«. ⁶

Schweitzer smješta načelo strahopoštovanja pred životom unutar nasljedovanja Krista. »Etika strahopoštovanja pred životom etika je ljubavi proširene na univerzalno. Ona je Isusova etika spoznata kao misaono nužna«. ⁷

Njegov odnos prema Isusu od početka je izrazito odnos 'volje prema volji'. Zato on govori o ujedinjavanju različitih volja: »Nijedna se osobnost iz prošlosti ne može postaviti živom u sadašnjosti povijesnim promatranjem ili procjenama o njezinom autoritativnom značenju. Odnos prema njoj dobivamo tek ukoliko smo sjedinjeni s njom u spoznaji zajedničkog htijenja, ukoliko iskusimo bistrenje, obogaćenje i oživljenje naše volje u njezinoj i ukoliko sebe pronađemo u njoj. U ovom je smislu uopće svaki dublji odnos između ljudi mistične naravi«. ⁸

Kao čovjek djelovanja, Schweitzer u prvi plan stavlja etički oblik svake religije. »U Govoru na Gori on (Isus) ih uranja u etičko kao u bit vjerskoga i da pobožnost prosuđuju po onome što ona čini od čovjeka u etičkom pogledu. U mesijanskoj nadi koju njegovi slušatelji nose u srcu on pali vatru etičke vjere. (...) Isusovim je autoritetom osigurana istina da (ono) etičko čini bit religioznoga«. ⁹

Može se činiti da ovdje Schweitzer religiju snizuje na moral. Svaka religija, doduše, potvrđuje etički život i dužnosti, ali ga i omogućuje nudeći čovjeku novu viziju i duhovnu snagu da tu viziju slijedi. Dajući primat etičkom – prvo djeluj, čini dobro! – u religiji Schweitzer želi istaknuti važnost ostvarenja religiozne istine. Istina je po svojoj naravi praktična. To vrijedi na poseban način za religioznu istinu. Istina se živi. ¹⁰ Bit svih religijskih tradicija je u obistinjenju.

Ako ne postoji prava etička svijest i osnovno moralno strahopoštovanje, isprazna je i nevjerodostojna svaka religija. »Isus je tako usko povezoao religiju i čovječnost (humanost)... da ona za njega ne postoji bez prave čovječnosti i da se dužnosti prave čovječnosti ne mogu slušati bez religije«. ¹¹

Nažalost, etički potencijal kršćanstva nije ni izdaleka došao do svojeg ostvarenja u svijetu. »Ono što je kršćanstvu potrebno jest da ono bude posvema ispunjeno Isusovim duhom i da se u njemu produhovi za živu religiju pounutrašnjenja i ljubavi, što ona po njegovom određenju jest. Samo kao takva ona može postati kvasac duhovnog života čovječanstva. To što već 19 stoljeća nastupa kao kršćanstvo, tek je početak kršćanstva, punog slaboća i zabluda, a ne puno kršćanstvo iz Isusova duha«. ¹²

6 H. Steffahn, *Albert Schweitzer Lesebuch*, C. H. Beck, München 1995, 8.

7 *Aus meinem Leben und Denken*, 200.

8 A. Schweitzer, *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*, u: *Albert Schweitzer Lesebuch*, 130.

9 Isto, 58.

10 'Primjena' ili briga za praktično značenje istine jest bitni dio fenomena spoznaje i od početka određuje sami proces spoznaje. Usp. F. G. Gadamer, *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, Mohr, Tübingen 1960, 312 sl.

11 A. Schweitzer, *Strassburger Predigten*, C. H. Beck, München 1996, 57.

12 Isto, 205–206.

Razlog tome, među ostalim, jest prema našem autoru u nedostatku racionalnog utemeljenja kršćanske etike. Schweitzer je bio duboko osvjedočen kako temeljne ideje kršćanstva nisu u suprotnosti s ljudskim razumom. Stoga razum ne može biti neprijatelj vjere.¹³ Svaka filozofija, ako je dokraja mišljena, može racionalno potvrditi ono što je Isus, iz elementarne neposrednosti, spoznao i propovijedao kao smisao ljudskog života.

Schweitzer smatra da bi etika trebala biti dokaziva, zbog čega se trudi da je dokazivo prikaže. »Želimo razumjeti temeljnu bit moralnosti i iz nje kao iz najvišega zakona izvesti svako moralno djelovanje. Da, ali treba li na moralnosti uopće išta shvaćati? Nije li ona stvar srca? Ne počiva li na ljubavi? To nam se ponavlja dvije tisuće godina – i što je rezultat?

Promotrimo cjelokupnost ljudi oko nas i pojedince, zbog čega su u mnogome bez uporišta? Zbog čega su u stanju, čak i najpobožniji među njima i često baš oni, predrasudama i narodnim strastima upasti u sudove i čine koji više nemaju ničeg moralnog? Stoga jer im nedostaje moralnost logički utemeljena na razumu.«¹⁴

2. STRAHOPOŠTOVANJE PRED ŽIVOTOM: 'ELEMENTARNA MISAO'

Središnji filozofski pojam koji pomaže da se ispravno shvati temeljna ideja strahopoštovanja pred životom jest volja. Za Schweitzera volja ne predstavlja tek neku posebnu snagu u čovjeku niti je ona skupni pojam za moralnu disciplinu. Volja je najprije sveopći i temeljni fenomen života. Život želi živjeti. Život je volja za životom. Volja je sveopća životna dinamika, tajna bitka uopće.

Dok Schweitzer filozofski razmišlja o volji za životom, valja isključiti svaki vitalizam. Svaki pokušaj biološko–vitalističkog tumačenja njegova učenja o strahopoštovanju pred životom bio bi potpuni nesporazum.

Schweitzerovi direktni sugovornici jesu A. Schopenhauer i F. Nietzsche. Obojica su bili duboko etički mislioci ako su etiku, protivno od pragmatičarskih etičara, shvaćali kao ponašanje koje dolazi iz nutarnje potrebe i ide za usavršavanjem osobnosti. Obojica su razvili na sebi svojstven način pojam volje.

Schopenhauer i Nietzsche dali su poticaj njegovom razmišljanju, ali ga nisu uspjeli uvjeriti.¹⁵ Duboko ga je dirnula Schopenhauerova beskonačna sućut sa svim stvorenjima koja trpe, upravo ono što će ga kasnije povezati i s azijskim misliocima.¹⁶ Osobito ističe činjenicu da Schopenhauer sućut ne ograničuje samo na ljude nego je proteže na svako stvorenje.

Kod Schopenhauera je neprihvatljivo odbacivanje konačnog smisla života čime upada u pesimističko nijekanje svijeta i života. Time je uništen temelj svakom etičkom zalaganju u svijetu. Preostaje još samo umorna (rezignirana) i promatračka sućut, ali ne i konkretno djelovanje.

¹³ »Što je mišljenje prisutnije u religiji, to je ona dublja i življa. I jako kruta religija ne može se potpuno zatvoriti mišljenju. Koliko je pravo mišljenje religiozno, toliko je prava religija misaona.« Citat nalazimo u: C. Günzler, Albert Schweitzer. Einführung in sein Denken, C. H. Beck, München 1996, 24.

¹⁴ Strassburger Predigten, 124–125.

¹⁵ Usp. Kultur und Ethik, 252–268.

¹⁶ Usp. A. Schweitzer, Die Weltanschauung der indischen Denker, C. H. Beck, München 1987, VI.

Schweitzera je kod Nietzschea privukla iskrenost strastvene polemike protiv uobičajene (konvencionalne) etike i neprirodnosti askeze. No, Nietzscheu nije uspjelo povezati pozitivan odnos prema životu s višim oblikom duhovnosti tako da je na kraju ostao još samo život na osnovi volje za moći. Osim toga, kod Nietzschea, smatra naš autor, etika je narušena egoizmom volje za moći koja sebe ne shvaća kao volja za životom usred drugih jednako vrijednih života.

Nietzscheu i Schopenhaueru nedostaje ono odlučujuće: duboka vjernička zahvaćenost osobom Isusa iz Nazareta i njegovim navještajem.

Schweitzer je, dakle, dobro znao ono što želi – sklad između vjere, etike i razuma – ali mu nije uspijevalo to jasno i formulirati. On priznaje da se mjesecima, za vrijeme svojega prvog boravka u Lambarene (u državi Gabon) 1915., nuspješno bavio razmišljanjem na koji način izgraditi duboko etičnu kulturu i pokazati **etičku relevantnost razuma**.

Odlučujući proboj – neka vrsta rasvjetljenja – dogodio se za vrijeme vožnje čamcem niz rijeku Ogon. Evo, kako Schweitzer opisuje taj događaj:

»Mjesecima sam živio u nekoj stalnoj nutarnjoj uzrujanosti. Bez ikakava uspjeha moje je mišljenje bilo zaposleno, u takvoj koncentraciji koju ni dnevni rad u bolnici nije dokidao, biti potvrde svijeta i života, kao i etikom i onim što im je zajedničko. Lutao sam tamo-amo u gustišu u kojem se nije mogao pronaći put. Odupirao sam se o željezna vrata koja nisu popuštala.

Sve što sam iz filozofije znao o etici ostavilo me je na cjedilu. Predodžbe o dobru koje je ona izgradila bile su sve tako uske i tako nesadržajne, da ih se uopće nije moglo dovesti u vezu s potvrdom svijeta i života. (...)

U tom stanju morao sam poduzeti dulju vožnju na rijeci. (...) Polagano smo puzili uzvodno, tapkajući mučno između pješčanih naslaga – bilo je suho godišnje doba. Odsutna duha sjedio sam na palubi tegljača, boreći se s elementarnim i univerzalnim pojmom etičnog, kojeg nisam našao ni u jednoj filozofiji. List po list ispisivao sam nesuvislim rečenicama samo ne bi li ostao sabran na problem.

Uvečer trećeg dana, kad smo kod zalaza sunca upravo prolazili kroz stado nilskih konja, iznenada je preda mnom iskrsla riječ koju nisam slutio ni tražio: 'strahopoštovanje pred životom'. Željezna vrata su popuštala; staza u gustišu postala je vidljiva. Sad sam prodro do ideje u kojoj su potvrda svijeta i života i etika međusobno povezane. Sad sam znao da je svjetonazor etičke potvrde svijeta i života sa svim svojim kulturnim idealima **utemeljen u mišljenju**.

Što je strahopoštovanje pred životom i kako ono nastaje u nama? (...)

Najneposrednija činjenica čovjekove svijesti glasi: **Ja sam život koji želi živjeti posred života koji želi živjeti**. Kao volja za životom usred volje za životom čovjek se shvaća u svakom trenutku u kojem razmišlja o sebi samom i o svijetu oko sebe.¹⁷

To je 'elementarna misao', najneposrednija činjenica čovjekove svijesti. U svakom živom biću postoji čežnja za daljnim življenjem ali i strah od uništenja i boli. Iz toga slijedi: **Dobro je održavati život i promicati život. Zlo je uništiti život i ometati život**.¹⁸

17 Aus meinem Leben und Denken, 137-139.

18 Kultur und Ethik, 330-331.

Dosadašnja je etika nesavršena jer je mislila kako se mora baviti samo ponašanjem čovjeka prema čovjeku i čovjeka prema društvu. Ali, zapravo se radi o tome kako se čovjek odnosi prema svakom životu koji se nađe na njegovu području. »Čovjek je etičan samo onda ako mu je svet život kao takav, život ljudi i život svakog stvorenja«. ¹⁹ Stoga Isusovu zapovijed ljubavi prema bližnjima Schweitzer **proširuje na sva stvorenja** i ona obuhvaća u sebi »sve što se može označiti kao ljubav, predanje, supatnja, zajednička radost i nastojanje«. ²⁰

Ideja strahopoštovanja pred životom predstavlja pokušaj obnavljanja elementarne etičke misli u filozofiji. »Kod Descartesa filozofiranje počinje rečenicom: mislim, dakle, jesam. Ovim siromašnim, svojevoljno izabranim početkom ono (filozofiranje) neizbježno dolazi na kolosijek apstraktnoga. Ono ne nalazi pristup k etici i ostaje okovano u mrtvom nazoru na svijet i život. Prava filozofija mora proizlaziti iz **najneposrednije** i najopsežnije činjenice svijesti. Ta (svijest) glasi: Ja sam život koji želi živjeti, usred života koji želi živjeti«. ²¹

Schweitzer je time želio nadići skepsu oko mogućnosti stvaranja općevažeće, normativne etike. On smatra kako načelo strahopoštovanja pred životom može biti temelj takve etike. Njegov pokušaj 'racionaliziranja kršćanstva' ²², odnosno razumskog obrazloženja Isusove zapovijedi ljubavi, međutim, za većinu teologa, s jedne strane, nije bio dovoljno uvjerljiv niti prihvatljiv.

S druge strane, filozofi su osporavali misaonu nužnost učenja o strahopoštovanju pred životom jer smatraju da se iz elementarnog iskustva sveopće volje za životom ne može logičnom nužnošću zaključiti osnovno etičko načelo univerzalne čovjekove odgovornosti prema svemu što živi.

Schweitzerovoj etici se uvijek iznova prigovaralo da ona zapravo norme ne utemeljuje argumentativno već se obraća čitatelju u obliku apela, 'parenetske sugestije', opomene, moralne propovijedi, i sl. Takva kritika, međutim, nije opravdana. Valja podsjetiti na to da za Schweitzera etika strahopoštovanja predstavlja temeljno držanje, odlučujući motiv, empiričku pretpostavku za racionalno utemeljenje etičnih normi. Tek u 'predanju' nadahnutom načelom strahopoštovanja pred životom, tj. u odgovornoj skrbi za tuđi život postaje shvatljiva konkretna smjernica za ispravno ponašanje. ²³

3. STRAHOPOŠTOVANJE PRED ŽIVOTOM: MISTIČNA DUBINA

Bilo bi pogrešno shvatiti etičko načelo strahopoštovanja pred životom kao neku vrstu izjednačavanja čovjeka sa svim živim bićima u vitalističkom smislu.

Doduše, kao **objekt** etike strahopoštovanja, čovjek dijeli svoj život sa svim stvorenjima, ali kao **subjekt** nadilazi ta ista živa bića jer čovjek je jedino stvorenje između svih živih bića koje ima etičku svijest. Stoga je nastanak 'etičke svijesti' presudni događaj u evoluciji života.

Priroda, naime, ne poznaje strahopoštovanje pred životom. Ona ima samo volju za životom, ali ne i sposobnost suosjećanja s drugim živim bićima. Ona pati, ali ne može

¹⁹ Die Ehrfurcht vor dem Leben, 22.

²⁰ Aus meinem Leben und Denken, 140.

²¹ Kultur und Ethik, 330.

²² Usp. U. Neuenschwander, Albert Schweitzer, u: A. Schweitzer, Das Christentum und die Weltreligionen, C.H. Beck, München 1992, 91–129.

²³ Usp. C. Günzler, Albert Schweitzer. Einführung in sein Denken, 119–120.

su–patiti.²⁴ U svemu tome izlazi na vidjelo velika 'napuklina usred života' (u kojem vlada okrutna borba za život), neprotumačiva zagonetka: **naravni zakon i moralni zakon** međusobno se ne podudaraju.

Odbacujući svaki površni moralni optimizam koji ne vodi dovoljna računa o toj činjenici, Schweitzer smatra da se čovjek, kao etičko biće mora oduprijeti, koliko god je to moguće, uništavanju drugih života. Plemenitost obvezuje. Budući da čovjek vjeruje da je na višem stupnju razvoja i naziva se ponosno čovjek, njegova djela trebaju biti djela čovjeka, višega bića, a ne uvjetovanošću vezano ponašanje životinja. Upravo naša ljudskost zahtijeva da se istrgnemo i oslobodimo od vezanosti.²⁵ Samo čovjek, između svih živih bića na Zemlji, može izići iz tame neznanja i probiti se do spoznaje strahopoštovanja pred životom.

»Svijet, izručen egoizmu bez znanja, nalik je dolini koja leži u tami; samo gore u visinama leži jasnoća. Svi moraju živjeti u tami, samo jedan smije izronuti, gledati svjetlo: najviši, čovjek. On smije doći do spoznaje strahopoštovanja pred životom, on smije dospjeti do spoznaje **sudoživljavanja i supatnje**, iskoraciti iz neznanja u kojem čami ostalo stvorenje. I ova je spoznaja veliki događaj u razvoju bića. (...) doseže se najdublji pojam života; gdje se u jednoj egzistenciji osjeća udaranje valova cijelog svijeta, gdje u jednoj egzistenciji život kao takav dolazi do svijesti samoga sebe... gdje prestaje pojedinačni bitak, gdje bitak izvan nas utiče u naš.«²⁶

Time se nadilazi **dualistička** slika svijeta koja kida iskonsko jedinstvo između čovjeka i prirode i koja je odgovorna što je priroda shvaćena kao puki materijal, bez svrhe i vrijednosti, prepuštena čovjekovoj samovolji (**scijentizam**). Preko etike strahopoštovanja pred životom čovjek stupa u **duhovni** odnos sa svim stvorenim.²⁷ Sućut prema svim živim bićima usavršuje i dovodi do **punine** osobnu čudorednost.²⁸

Kao jedna vrsta ljubavi, sućut zahtijeva od čovjeka da se bori protiv **otupljenja** jer »ostati dobar znači ostati budan.«²⁹ Sposobnost i htijenje suosjećanja nerijetko slabi osjećaj nemoći naočigled tolike patnje u svijetu. No, umjesto da postane ravnodušan, bezbrižan i bezosjećajan, čovjek je pozvan sebi posvijestiti da su sućut i pomaganje zapravo nutarnja nužnost. Koliko god se čini neznatni pojedinačni udio u ublažavanju patnje, on ljudskom životu daje smisao, uzdiže ga i činiti vrijednim pred Bogom i ljudima. Suosjećanje nije jednostavno osjećaj sklonosti ili brige za biće koje pati; to je također **praktična odlučnost** da se učini sve što je moguće i potrebno da se pomogne ublažiti njegova patnja.

24 Usp. Strassburger Predigt, 135–136.

25 Nažalost, Schweitzer ne donosi dublje teoretsko objašnjenje zbog čega čovjek zauzima posebno mjesto u svijetu (teološka antropologija) i time je njegova etika poštovanja života neopazice izložena utjecaju raznoraznih strujanja u etici kao što je, na primjer, utilitarizam koji vrijednost života određuje polazeći od načela korisnosti za društvo.

26 Usp. Die Ehrfurcht vor dem Leben, 33–34.

27 To je 'bratimljenje ljudi sa stvorenjem' — kako je to propovijedao sv. Franjo Asiški. U njegovim **Pohvalama stvorova** susrećemo emotivni odnos s prirodom u kojem je ujedinjena osobna mistika ljubavi i bratska solidarnost sa svim stvorovima. »Ova nebeska poruka — zapaža autor — za njegove slušatelje bila je pobožna poezija. Oni nisu dospjeli do toga da se uzdignu do pokušaja njezina ostvarenja na zemlji. U pobožnosti reda koji je Franjo osnovao ona dalje živi u tišini i skrovitosti.« Die Ehrfurcht vor dem Leben, 27.

28 Usp. Isto, 109.

29 Strassburger Predigt, 135.

Živjeti etičku obvezu kao posvemašnju odgovornost znači zdušno bavljenje ljudskim i životnim sudbinama koje se oko nas odigravaju. Poštovanje prema životu »znanstveniku ne dopušta da živi samo za svoju znanost, čak i ako je pritom vrlo koristan široj zajednici. Poštovanje prema životu umjetniku ne dopušta da postoji samo za svoju umjetnost, čak i ako njome nadahnjuje mnoge. Poštovanje prema životu ne dopušta poslovnom čovjeku da zamišlja kako svojim poslovnim aktivnostima (profesionalnom djelatnošću) ispunjava sve legitimne potrebe. Poštovanje prema životu od sviju traži da dio vlastitog života žrtvuju za duge. (...) Na tisuće načina valja da se ispuni ljudsko određenje kako bi se ozbiljilo dobro. (...) Naš život dobija svoju istinsku vrijednost tek onda kad u sebi doživimo ponešto od istine riječi: 'Tko izgubi svoj život, taj će ga naći'«. ³⁰

Time dotičemo mističnu dimenziju učenja o strahopoštovanju pred životom. »Gdje se moj život na bilo koji način daruje životu moja konačna volja za životom doživljava sjedinjenje s beskonačnim u kojem je svaki život jedno«. ³¹

»Ovo 'zajedništvo volja' jest religiozno–mistični doživljaj predanja. Sjedinjenje i uronjenost u Boga nije, međutim, nepokretnost u savršenosti. Autentični mistici ne žive u svijetloj izolaciji, promatrajući Apsolutno u intimnom ozračju, nego su 'uobičajne' osobe koje žive među nama, osjetljive za svaku potrebu ovoga svijeta. Odatle proizlazi i prigovor dosadašnjoj mistici da je »njezin etički sadržaj premalen. Ona dovodi ljude na put unutrašnjosti, ali ne i na put žive etike«. ³²

Bog se osobito objavljuje po ljudskom djelovanju, po ljudima koji se nesebično zalažu za dobrobit čovječanstva. Zato etika, odnosno praktično djelovanje (služenje) može biti izvor mističnog iskustva. »Svjetonazor strahopoštovanja pred životom jest etička mistika. Ona preko etičnog djela postvaruje sjedinjenje s beskonačnim«. ³³

Etika strahopoštovanja pokušava, dakle, uspostaviti jedinstvo između mistične dubine i etičnog djelovanja, odnosno praktične odgovornosti u svijetu. ³⁴

4. STRAHOPOŠTOVANJE PRED ŽIVOTOM: SVIJEST ODGOVORNOSTI

Albert Schweitzer definira etiku kao »u neogranično proširenu odgovornost za sve što živi«. ³⁵ Zahtjev strahopoštovanja pred životom ne podnosi, dakle, 'kazuistiku' kojom bi se htjela izbjeći bezuvjetna odgovornost.

No, autor je svjestan kako primjena etičkog načela strahopoštovanja pred životom nailazi na određena etička proturječja odnosno etičke antinomije. Slijediti neko načelo ponekad može značiti kršenje tog istog načela. Nerijetko spašavanje jednog života

30 Kultur und Ethik, 346.

31 Kultur und Ethik, 334. Schweitzer smatra da je jedina prava kršćanska mistika kod sv. Pavla (usp. *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen 1930.). Negativno ocjenjuje »mistiku bitka«, tj. mistiku identiteta s Bogom jer smatra da se u njoj osobno poništava. No, povijest kršćanske mistike pokazuje da je takav pogled na 'mistiku bitka' previše pojednostavljen. Usp. B. McGinn, *Die Mystik im Abendland*, Bd. 1: *Ursprünge*, Herder, Freiburg–Basel–Wien 1994, 392.

32 Isto, 196.

33 *Aus meinem Leben und Denken*, 202.

34 »Svaka religija koja misli treba birati želi li biti etična religija ili religija koja tumači svijet. Kršćani biraju prvo kao vrednije. Odričemo se logične, u sebe zatvorene religioznosti.« *Das Christentum und die Weltreligionen*, 56. Usp. također: *Kultur und Ethik*, 303.

35 Kultur und Ethik, 332.

uključuje uništenje drugoga. Tako se odgovornost za svaki život sudara s naravnim zakonom u kojima se jedan život održava na račun drugoga.

Iako duboko svjestan 'etičkih sukoba' koji mogu nastati u primjeni načela strahopoštovanja pred životom na pojedinačne slučajeve, Schweitzer ostaje vjeran svom načelu »svakoj volji za životom pružiti isto strahopoštovanje pred životom kao i svojoj vlastitoj«. ³⁶

S povjerenjem u 'zdravi razum' i u subjektivnu odgovornost, on zatim dopušta određeni relativizam u praktičnom djelovanju, doduše, uvijek pod pretpostavkom da praktično djelovanje proizlazi iz pokušaja primjene općeg načela. »Uvijek iznova i uvijek na originalan način čovjeku se apsolutna etika strahopoštovanja pred životom sučeljava s zbiljom. Ona ne rješava sukobe umjesto njega nego ga prisiljava da se u svakom slučaju sam odluči koliko može ostati etičan i koliko se mora podvrgnuti nužnosti uništenja i štete života te time na sebe preuzeti krivnju. (...)

»Čovjek u etičkim sukobima može donijeti samo subjektivne odluke. (...) On sam mora prosuditi tako da dopusti da ga pritom vodi odgovornost prema drugom životu uzdignuta do najvišega. Nikada ne smijemo otupiti. U istini smo ako uvijek dublje doživljavamo sukobe«. ³⁷

Iako praktična primjena općeg načela uvijek ostaje pitanje subjektivne odgovornosti pojedinca, autor pokušava odrediti određena pravila koja proizlazi iz temeljnog načela njegove etike. U tom pokušaju postavljanja određenih pravila (normi) on dotiče različite etičke probleme kao što su: odnos prema životinjama, gospodarska pravednost, izgradnja kulture mira, itd.

Pokušat će se barem u kratkim obrisima iznijeti određene bitnosti s obzirom na spomenute teme:

– Pod temom 'Čovjek i stvorenje', Schweitzer odbacuje okrutno mučenje životinja pri prijevozu stoke, vezuje pokuse na životinjama uz strogo medicinsku nužnost istraživanja, zahtijeva u najvišoj mogućoj mjeri ublažavanje boli kod pokusa na životinjama, ističe dužnost da ljudi nadoknade nanesene štete stvorenjima, itd. ³⁸

Etika strahopoštovanja pred životom, međutim, ne utvrđuje točne granice unutar kojih je dopušteno dati prednost našim životnim interesima u odnosu na interese životinja.

Budući da proširenje Isusove zapovijedi ljubavi na životinje znači pravu revoluciju za etiku, u europskoj filozofskoj misli pokret za zaštitu životinja nije naišao na veliku potporu. ³⁹

No, filozofsko mišljenje ne može trajno izmicati zahtjevima koje postavlja etika strahopoštovanja u pogledu odnosa prema životinjama. Isto tako, pitanje odnosa između čovjeka i životinje konačno treba početi promatrati kao **religiozno** pitanje. »Valjat će odbaciti staru ograničenu etiku i prihvatiti neograničenu. S druge strane, onima koji zastupaju zahtjev ljubavi prema svim stvorenjima mora biti jasno koliko su teški problemi neograničene etike, moraju biti odlučni ne prikrivati čovjeku sukobe koja ova etika znači za njega, nego ga pustiti da je uistinu doživi. Etiku ljubavi prema

³⁶ Isto, 331.

³⁷ Isto, 339-340.

³⁸ Usp. Isto, 340-342.

³⁹ Usp. Die Ehrfurcht vor dem Leben, 92-98.

svim stvorenjima u pojedinačnom domisliti: to je teški zadatak koji je postavljen našem vremenu«. ⁴⁰

– Socijalno–etički Schweitzer ističe prednost osobne odgovornosti pred nadosobnom odgovornošću, odnosno univerzalno–moralne odgovornosti pred odgovornošću za neku specifičnu zadaću. Tko zahvaljujući svojem institucionalnom položaju – npr. u svijetu rada – mora »žrtvovati nešto od svoje čovječnosti«, nije time etički opravdan. ⁴¹

Velika pogreška dosadašnje etičke misli – opravdano primjećuje naš autor – bijaše neshvaćanje i odbacivanje bitne razlike između osobne (subjektivne) etike i etike utemeljene na interesima društva (kolektivizam). Kao posljedica takvog gledišta, etika moralne osobe bila je žrtvovana etici društva. ⁴²

Slično tome, etika strahopoštovanja zalaže se za uspostavu ravnoteže između osobnog i zajedničkog dobra. Svaki pojedinac dužan je sebe ispitati pripada li mu 'unutarnje pravo' kao sposobnijem, ne obazirući se na druge, tražiti svaki uspjeh koji je moguće postići društveno dopuštenim sredstvima. ⁴³ Čovjek treba biti spreman i na samoograničenje, odricanje i umjerenost.

Mjerila gospodarske pravičnosti treba utemeljiti na etici strahopoštovanja koja ljudske vrijednosti i ljudsko dostojanstvo svakog čovjeka poštuje i odatle se obvezuje ne povrijediti prvo načelo čovječnosti: Nikada ne smiješ osobe upotrijebiti kao sredstva za ostvarenje vlastitih ciljeva (I. Kant). ⁴⁴

– Nadalje, etika poštovanja pred životom zalaže se za izgradnju **kulture mira**. ⁴⁵ U svom govoru prilikom primanja Nobelove nagrade za mir u Oslu 1954. Schweitzer odlučno odbacuje dvije teorije s obzirom na rat. Prva teorija smatra da će svaki budući rat trajati kratko; druga teorija, predviđa da će doći do daljnjeg 'humaniziranja' vođenja rata tako da će zlo rata u manjoj mjeri pogadati civilno stanovništvo. ⁴⁶

Posljednje desetljeće života posvetio je spašavanju čovječanstva od atomskog uništenja. Neumorno i neustrašivo podizao je glas da se obustave atomski pokusi i da se zabrani atomsko naoružanje. O tome svjedoči Schweitzerov **Apel čovječanstvu iz 1957.** u kojem se zalaže za prestanak atomskih pokusa i uklanjanje atomskog oružja. ⁴⁷

⁴⁰ Isto, 98. Za nas danas, to konkretno znači postupno preoblikovanje uhodanih životnih navika. Na primjer, da se manje troši mesa u prehrani, da se prema životinjama koje nas opskrbljuju životno važnim prehrambenim namirnicama postupa kao prema Božjim stvorenjima a ne bezdušno, itd. Nema, dakle, opravdanja za sve one prilike gdje ljudi zbog užitka u borbi, zbog zarade ili iz zabave (lov) dopuštaju ubijanje životinja.

⁴¹ *Kultur und Ethik*, 346–348.

⁴² Usp. Isto, 313–314.

⁴³ Usp. Isto, 342–343.

⁴⁴ Usp. Isto, 359.

⁴⁵ O tome svjedoče brojni tekstovi i nastupi A. Schweitzera. Spomenut će se samo neke: *Das Problem des Friedens in der heutigen Welt* (1954); *Appell an die Menschheit* (1957); *Friede oder Atomkrieg* (1958); *Humanität* (1961); *Der Weg des Friedens heute* (1963);

⁴⁶ Usp. *Die Ehrfurcht vor dem Leben*, 119. Za razliku od I. Kanta (u spisu *Zum ewigen Frieden*) koji je smatrao kako je mir moguće postići 'usavršavanjem međunarodnog prava' i stvaranja pravnih institucija koje će svojim autoritetom utjecati na sukobljene strane, Schweitzer se zalaže za obnavljanje 'etičnog duha'. »Samo je mišljenje, u kojem do moći dolazi svijest strahopoštovanja pred životom, sposobno pustiti da započne vrijeme mira u našem svijetu. Sav diplomatski, izvanjski trud oko mira, ostaje neuspješan.« *Die Ehrfurcht vor dem Leben*, 23.

⁴⁷ Usp. *Die Ehrfurcht vor dem Leben*, 136–137.

Nužno je, pritom, raditi na stvaranju i senzibiliziranju javnog mnijenja koje bi se usprotivilo atomskom naoružavanju i pokusima.

»Mi ne možemo na sebe ne preuzeti odgovornost što će, budući da mi ne posvećuje-mo dovoljno pozornosti, jednom na svijet doći tisuće djece s najtežim tjelesnim i duhovnim oštećenjima. Samo oni koji nikada nisu čuli njihove uzdisaje, nikada bili svjedoci užasa majki, usuđuju se tvrditi kako je nastavak pokusa eksplozija rizik koji se, u određenim uvjetima, može prihvatiti. Poznati francuski biolog i istraživač nasljednosti Jean Rostand naziva nastavak pokusa zločinom u budućnosti. Žene su na poseban način pozvane da se zauzmu kako se ne bi dogodila ova ogriješenja o budućnost. Na njima je da podignu glas«. ⁴⁸

Također, smatra on, trebalo bi po međunarodnom pravu poništiti (oduzeti) pravo onim zemljama koje posjeduju atomsko oružje »poduzimati ispitivanje oružja kojim se na težak način oštećuju sve zemlje svijeta«. ⁴⁹ Ova zabrana nanošenja štete životu odnosila bi se neposredno kako na nadosobno–institucionalne pojave tako i na radioaktivno zračenje.

Pod neposrednim dojmom II. svjetskog rata Schweitzer je, dakle, već 50–ih godina našega stoljeća jasno formulirao ono čime će Hans Jonas 1979. (*Das Prinzip Verantwortung*) izazvati pozornost: uzajamni odnos odgovornosti i moći. Stoga nije moguće zanijekati Schweitzerovoj etici perspektive odgovornosti za budućnost. ⁵⁰

ZAKLJUČAK

Život i djelo Alberta Schweitzera dariva ohrabrujuće spoznaje i dragocjene poticaje za našu današnju situaciju.

Albert Schweitzer je formulirao etiku kao »strahopoštovanje pred životom«. Koliko god se činilo takvo gledište jednostrano, ono ima svoje opravdanje jer je riječ o tome da se život kao takav razumije kao nedjeljiva cjelina i da ljudi u sebi ožive i razviju dva temeljna stava prema svim oblicima života: **strahopoštovanje i sućut**.

Temeljno etičko načelo – zahtjev 'strahopoštovanja pred životom' – vrijedi za sva područja u kojima se ljudsko djelovanje susreće sa životom: od međuljudskih odnosa i ponašanja pojedinca prema prirodi pa do središnjih pitanja našega doba kao što su problem mira, razvoja društva, kulture, napretka, okoliša, itd.

Doduše, ostaje problem koliko je uopće moguće praktično ispuniti prezahtjevna traženja etike strahopoštovanja pred životom, kao i pitanje gdje su granice neizbježnog uništavanja života i koja načela treba slijediti kada se mora birati između različitih oblika života. ⁵¹

Pa ipak, kao etička rečenica, načelo 'strahopoštovanja pred životom', usmjerena je na solidarnost sa svim oblicima života, na samoosvješćivanje naše upućenosti i naše povezanosti s Božjim stvorenjem čiji smo mi dio. Ona zahtijeva od čovjeka stupanje u

48 Friede oder Atomkriege, u: A. Schweitzer Lesebuch, 374.

49 Usp. Isto, 374–375.

50 Pripisujući isključivo sebi isticanje osjećaja odgovornosti, H. Jonas je jednostavno previdio Schweitzerovu etiku.

51 Usp. E. Schockenhoff, *Etica della vita, Un compendio teologico*, Queriniana, Brescia 1997, 62–69.

zajedništvo prirode, u krug subića – ne kao razoritelj, nego kao nositelj mira, kao stariji, viši brat.

»U strahopoštovanju čovjek se odriče onoga što inače rado čini. Naime, uzimanje u posjed i uporaba za vlastite svrhe. Umjesto toga, povlači se unatrag, drži odmak. Tako nastaje duhovni prostor u kojem se, ono, što zaslužuje strahopoštovanje može uzdići, slobodno stajati i svjetliti.«⁵²

Albert Schweitzer je bio duboko uvjeren da nasuprot različitim oblicima života u prirodi uvijek iznova imamo dovoljno prostora i slobode za etično djelovanje. Zato etika strahopoštovanja pred svakim životom može biti oblik otpora uobičajnim obrascima ponašanja.

Strahopoštovanje pred životom – može se zaključiti – jest kategorija kršćanstva, ali i uopće kategorija čovječnosti (humanosti).

LITERATURA:

- Guardini, R. (1987). **Tugenden. Meditationen über Gestalten sittlichen Lebens.** Mainz–Paderborn: Grünewald/Schöningh.
- Günzler, C. (1996). **Albert Schweitzer. Einführung in sein Denken.** München: C. H. Beck.
- McGinn, B. (1994). **Die Mystik im Abendland, Bd. 1: Ursprünge.** Freiburg–Basel–Wien: Herder.
- Neunschwander, U. (1992). **Albert Schweitzer. U: Das Christentum und die Weltreligionen.** München: C. H. Beck. (str. 91–125).
- Popp, G. (1999). **Velikani vjere.** Zagreb: Kršćanska sadašnjost. (str. 245–249).
- Schockenhoff, E. (1997). **Etica della vita.** Brescia: Queriniana.
- Schweitzer, A. (1997). **Aus meinem Leben und Denken.** Hamburg: Fischer.
- Schweitzer, A. (1991). **Die Ehrfurcht vor dem Leben.** München: C. H. Beck.
- Schweitzer, A. (1990). **Kultur und Ethik.** München: C. H. Beck.
- Schweitzer, A. (1987). **Die Weltanschauung der indischen Denker.** München: C. H. Beck.
- Schweitzer, A. (1992). **Das Christentum und die Weltreligionen.** München: C. H. Beck.
- Schweitzer, A. (1993). **Strassburger Predigten.** München: C. H. Beck.
- Steffahn, H. (ur.). (1995). **Albert Schweitzer Lesebuch.** München: C. H. Beck.
- Steffahn, H. (1979). **Albert Schweitzer.** Hamburg: Rowohlt.
- Zager, D. W. (1997). **Albert Schweitzer. Impulse für ein wahrhaftiges Christentum.** München: Neukirchener.

52 R. Guardini, **Tugenden. Meditationen über Gestalten sittlichen Lebens**, Grünewald/Schöningh, Mainz–Paderborn 1987, 58.

ALBERT SCHWEITZER'S VENERATION OF LIFE

Andelko Domazet
Faculty of Theology, Split

Summary

Starting from the notion of "veneration of life" the author's intends to present Albert Schweitzer's thoughts about ethics and its relation to religion and culture. The theological background of an ethics of veneration of life is Christ's command of love extended to the universal (including all creatures). The central philosophical notion needed for a correct understanding of the basic idea of a veneration of life is the will. Ethics so far has been concerned only with the man-to-man relationship, but it should also include man's attitude towards animals, i.e. towards every form of life. However, the principle of veneration of life should not be misunderstood as if man were equal with all other living creatures in a vitalist sense. The nature does not know a veneration of life. The ethics of veneration of life attempts at establishing a unity between the mystic depth and ethical acting, i.e. the practical responsibility in the world. The veneration of life is a Christian category, but also a category concerned with humanity.

Key words: *compassion, ethics, faith, life, mysticism, nature, reason, responsibility, veneration, will*

EHRFURCHT VOR DEM LEBEN BEI ALBERT SCHWEITZER

Andelko Domazet
Theologische Fakultät, Split

Zusammenfassung

Ausgehend von dem Begriff "Ehrfurcht vor dem Leben" wird in diesem Text der Versuch unternommen, die Gedanken Albert Schweitzers über die Ethik und ihr Verhältnis zu Religion und Kultur darzustellen. Der theologische Hintergrund einer Ethik der Ehrfurcht vor dem Leben wurde universalisiert, d.h. diese Ethik bezieht sich auf alle Lebewesen. Der zentrale philosophische Begriff, der für ein richtiges Verständnis der zugrundeliegenden Idee der Ehrfurcht vor dem Leben notwendig ist, ist der Wille. Die traditionelle Ethik befaßte sich nur mit dem Verhältnis des Menschen zu einem anderen Menschen, aber sie muß auch das Verhältnis des Menschen zu den Tieren und zu jeder Form des Lebens einschließen. Das Prinzip der Ehrfurcht vor dem Leben darf jedoch nicht als eine Gleichsetzung des Menschen mit allen Lebewesen in einem vitalistischen Sinne verstanden werden. In der Natur gibt es keine Ehrfurcht vor dem Leben. Die Ethik der Ehrfurcht vor dem Leben versucht eine Einheit zwischen mystischer Tiefe und ethischem Handeln, d.h. praktischer Verantwortung in der Welt herzustellen. Die Ehrfurcht vor dem Leben ist eine christliche Kategorie, aber auch eine Kategorie der Menschlichkeit (Humanität) überhaupt.

Grundausrücke: *Ehrfurcht, Ethik, Glaube, Leben, Mitleid, Mystik, Natur, Verantwortung, Vernunft*